

SÁRKÖZI ÉVA

Ahogy azt a nagy Móricz – Hegedűs, Négyesy és József Attila – elképzeli

Egy 1931-es Móricz-vita háttere

Móricz Zsigmond vitathatatlanul egyike azoknak a magyar íróknak, akik szépirodalmi munkásságát szociálisan érzékenynek lehet tekinteni. Pályája kezdetétől jellemzi az is, hogy gyakran nyilvánul meg aktuális társadalmi kérdésekben közíróként, és aktívan részt vesz közéleti és sajtóvitákban is, jellemzően nagy figyelmet keltve. Azonban a problémák megjelenítésére reflektáló közvélemény ideológiai és politikai kategorizálási kísérleteinek mind maga Móricz, mind életműve ellenáll. (Különösen azokat a bírálóit hozza zavarba, akik feltétlenül egyetlen eszmei-politikai osztályba akarják beleeleltetni.) Az 1931-es vita tárgyalása előtt, úgy vélem, tanulsággal szolgálhat néhány korábbi helyzet felidézése, melyek bizonyos részleteikben analógiát mutatnak.

Szakács Andor 1911-ben – Ady Endre és Oláh Gábor mellett felsorolva – mint „fiatal irodalmi forradalmár”-t emlegeti Móriczot, aki „minden nyugatimádása” ellenére egyértelműen „keleti temperamentumú”.¹ Nem sokkal később kezdődik a Nyugat „irodalompolitika-vitája”, azaz Hatvany és Osvát Nyugat irányítása feletti háborúja, melyben Móricz Hatvanyt támogatja Osvát ellenében.² Ekkor Kemény Simon – valójában Hatvanyt támadva – így fogalmaz róla: „Móricz Zsigmond kiváló író, de tőle is távol áll minden forradalmi szándék és gondolat, mert az, hogy írásaiban szokatlan nagy szerepe van az erotikának, még nem revolúció”.³ Horváth János pedig azt állítja, hogy az író Móricz nem is sorolható a Nyugat alkotói közé, „csak a *politikus* – mert az – író Móricz egy elkésett naturalista, akit politikai vágyai közössége dekadens írókkal hajtott egy táborba; az író Móricz nyelve népies (olykor igen durván az), és tősgyökeres, jól ismert magyar: az övék ellenben ujmagyar. Közös csak a politika, az meg nem irodalom.”⁴ 1913-ban részt vesz a Szabó Dezső indukálta protestantizmus-vitában.⁵ A Nyugatban heteken át foglalkoznak

* A szerző az ELTE BTK Toldy Ferenc Könyvtárának munkatársa. A tanulmány a *Költők és korok* sorozatban a József Attila Társaság, a Móricz Zsigmond Társaság és a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezésében 2015. szept. 24–26. között megrendezett „Ahogy azt a nagy Móricz elképzeli” című konferencián elhangzott előadás bővített változata.

1 SZAKÁCS Andor, *Magyar egység*, Budapesti Hirlap, 1911/90 (ápr. 16.), 34–36, itt: 35.

2 Lásd HATVANY Lajos vezércikkét: *Irodalompolitika*, Nyugat, 1911/15 (aug. 1.), 169–176. Móricz hozzászólása a Világ című folyóirat *Irodalompolitika* című anketjában jelent meg: 1911/309 (dec. 30.), 9–10. A Hatvany–Osvát konfliktus összefoglalását lásd pl. BUDA Attila, *Ki volt Magyar Mór?*, Iris, 1999/2, 155–164.

3 KEMÉNY Simon, *Irodalom-politika*, Magyar Figyelő, 1912/1 (jan.–márc.), 190–193, itt: 193.

4 HORVÁTH János, *Forradalom után: Vörösmarty és a mai stilromantikusok*, Magyar Figyelő, 1912/3 (júl.–szept.), 207–227, itt: 218.

5 SZABÓ Dezső, *A magyar protestantizmus problémája*, Nyugat, 1913/14 (júl. 16.), 118–121; MÓRICZ

a kérdéssel, ellenpontjuk pedig elsősorban a Protestáns Szemle. Ez utóbbi fórum cikkírói főképp Szabó Dezső álláspontját bírálják, de kap oldalgátást Móricz is, például így: „Azt meg már éppen nem értjük, miért kell Móricz Zsigmondnak minden társaságba beletaposni a sáros bocskorával!”⁶ 1918 végén néhány napig az alföldi falvakat járja és az ott tapasztalt hatására írja meg földreformot sürgető írását,⁷ melynek különnyomatát már februártól röpiratként is terjesztik, így hirdetve: „Megjelent az ország legégetőbb kérdéséről a leghozzáértőbb író tollából egy füzet”.⁸ (Minden bizonnyal e röpiratot is számba veszik a Tanácsköztársaság bukása után ellene hozott szankciók idején.)⁹ Nagyon hasonló az 1931-es bírálatokat kiváltó írásának előzménye is, annyi különbséggel, hogy nem néhány nap, hanem néhány év élményanyaga áll mögötte: szlovenszkói, kárpátaljai, partiumi, erdélyi és vajdasági látogatások sora 1926-tól 1931-ig.

Tanulmányom címében a Móriczcal vitázó József Attilát idézem. Az *Ahogy azt a nagy Móricz elképzeli* 1931. március 31-én jelent meg A Tollban. A vita elsődleges indukálója – hasonlóképp, mint a bevezetőben felidézett polémiáknál – ez esetben sem Móricz Zsigmond. Hegedűs Lóránt, politikus és pénzügyes 1931. február 10-én, kedden este 7 órakor a Magyar Kereskedelmi Csarnok Szabadság tér 13. szám alatti előadótermében szabadelőadást tartott *A magyar irodalom igazi ábrázata* címmel a Magyar Cobden Szövetség szemináriumsorozatában. Az előadásról számos újságcikk jelenik meg, széles körű vitát generálva, eleinte még csak irodalmi berkekben. A vitához hozzászól Négyesy László, Móricz Zsigmond és később József Attila is. Elsősorban korabeli források és kortársak visszaemlékezései, hagyatéka alapján kísérlem meg bemutatni az eseményeket és jellemezni a szereplőket, a József Attila értekező prózájának új kritikai kiadásához kapcsolódó kutatás munkabeszámolójaként, az utókorai recepcióban eddig nem, vagy alig feltárt forrásokat ismertetve.

A forráskutatás kiindulópontja természetesen a József Attila- és Móricz-szakirodalom, mely számos megállapítását és következtetését kiegészíti, esetenként felülírja a korabeli források vizsgálata. Az 1958-as József Attila kritikai kiadás jegyzete¹⁰ a sajtópolémiának csak kis részére tér ki, meglehetősen hiányos adatokkal hivatkozva.¹¹

Zsigmond, *A magyar protestánsizmus problémája*, Nyugat, 1913/16 (aug. 16.), 209–207 [vezércikk]. A vita összefoglalását lásd pl. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Protestantizmusértelmezések: Szabó Dezső, Ady Endre, Móricz Zsigmond vitájának összefüggései*, Protestáns Szemle, 1994/1, 33–41.

6 A. m., *Apró kritikák: Athenaeum Könyvtár*, Protestáns Szemle, 1914/4, 272–274, itt: 273.

7 MÓRICZ Zsigmond, *Népszavazás, Esztendő*, 1919/1 (jan.), 5–49.

8 MÓRICZ Zsigmond, *Népszavazás a földreformról*, Budapest, Pallas, 1919. A hirdetést lásd pl. Corvina, 1919/4 (febr. 10.), 22.

9 1919 novemberében letartóztatják, és napokig fogva tartják, decemberben pedig őt és Alexander Bernátot kizárja tagjai közül a Kiszaludytársaság, ezzel az indoklással: „a kommunizmus alatt oly cikkeket irtak, amelyek nem egyeztethetők össze azzal a nemzeti iránnyal, amelyet a Kiszaludytársaság tagjainak képviselniük kell.” – Lásd pl. [Szerző nélkül], *Internálják a kommunistákat*, Friss Ujság, 1911/158 (nov. 19.), 3; [Szerző nélkül], *Alexander Bernátot és Móricz Zsigmondot kizárták a Kiszaludytársaságból*, Pesti Napló, 1919/177. sz. (dec. 11.), 3.

10 JÓZSEF Attila, *Cikkek, tanulmányok, vázlatok*, s. a. r. SZABOLCSI Miklós, Bp., Akadémiai, 1958 (József Attila Összes Művei, 3), 328–344.

11 Legtöbbször csak a neveket sorolja fel, néhány esetben címmel vagy a publikáció helyével. Jegyzeteimben az adatokat kiegészítem.

Bár Szabolcsi Miklós kommentárja a Móricz-cikkek hatására bekövetkező jelentős sajtóvisszhangról és „a konzervatív jobboldal által szervezett társadalmi hajsza”-ról ír,¹² a korabeli vitacikkekről és társadalmi visszhangról csak kevés tájékoztatást nyújt, a vita kiindulópontjáról, azaz Hegedűs Lóránt előadásáról pedig szinte semmit. Teljes terjedelmében Móricz két¹³ és Négyesy egy¹⁴ cikkét közli, amelyekre József Attila a saját írásában hivatkozik. Hegedűs Lóránt előadásának megadja címét és helyszínét, és homályos utalást tesz egy későbbi megnyilatkozásra.¹⁵ Megemlíti Szász Károly,¹⁶ Négyesy László,¹⁷ Kozma Andor,¹⁸ Domanovszky Sándor,¹⁹ Pekár Gyula²⁰ és Milotay István²¹ egy-egy cikkét, egy további Móricz-írást és egy nyilatkozatot,²² majd a József Attila- és Móricz-szakirodalomhoz (Horváth Márton,²³ Nagy Péter,²⁴ Móricz Virág,²⁵ Gellért Oszkár²⁶ és Vargha Kálmán²⁷ műveihez) utalja az olvasót.

A vita későbbi recepciójában Kubinyi András 1957-es,²⁸ Tasi József 1998-as,²⁹ Valachi Anna 2003-as³⁰ írása és Szilágyi Zsófia Móricz-monográfiájának *Mint egy modern Julianus barát* című fejezete³¹ a legrészletesebb és a leginformatívabb. Pesti Ernő 1979-ben megjelent Móricz-bibliográfiája³² az író művei mellett a róla szóló irodalmat is számba veszi. Gyűjtése nem teljes körű ugyan, de 69, a vitához kapcsolódó cikk azonosítható be benne, s további 9-nek megadja a megjelenési helyét, ami tekintve azt, hogy az 1931-es

12 I. m., 343.

13 MÓRICZ Zsigmond, *Az irodalom és a „faji jelleg”*, Nyugat, 1931/5 (márc. 1.), 285–287; MÓRICZ Zsigmond, *A magyar lélek válsága és a nemzeti irodalom kötelessége*, Nyugat, 1931/6 (márc. 16.), 357–365.

14 NÉGYESY László, *Szellemi életünk torzképe: Válasz Móricz Zsigmondnak*, Budapesti Hirlap, 1931. 55. sz. (március 8.), 9–10.

15 A jegyzet szerint: „majd Hegedűs Lóránt bizonyos fokig visszavonja állításait”.

16 Szász Károly, „A magyar irodalom igazi ábrázata”: *Hegedűs Loránt előadásáról*, Budapesti Hirlap, 1931. 37. sz. (február 15.), 5–6.

17 NÉGYESY László, *Nemzeti jelleg és irodalom*, Budapesti Hirlap, 1931. 43. sz. (február 22.), 1–2.

18 KOZMA Andor, *Nemzeti irodalom*, Budapesti Hirlap, 1931. 45. sz. (február 25.), 1.

19 DOMANOVSKY Sándor, *A berlini Collegium Hungaricum*, Nyugat, 1931. 8. sz. (április 16.), 563–564.

20 Itt Szabolcsi Pekárnak a Petőfi Társaság 1931. március 15-ei nagygyűlésén elmondott és a Budapesti Hirlapban megjelent beszédére utal: PEKÁR Gyula, *Hazaifiság és nemzetköziség*, Budapesti Hirlap, 1931. 62. sz. (március 17.), 1–2. – Pekár egy nyílt levelet is közzétett: *Hogyan fogadta Pekár Gyula kultuszállamtitkár korában Móricz Zsigmondot: Levél a szerkesztőhöz*, 8 Órai Ujság, 1931. 63. sz. (március 18.), 5.

21 Szabolcsi csak a nevet adja meg. Milotay több cikket is írt: MILOTAY István, *Az emberség és az okosság: Levél Móricz Zsigmondhoz*, Magyarország, 1931. 61. sz. (március 15.), 1–2.; [MILOTAY István] (M. I.), *A Móricz-ügy*, Magyarország, 1931. 96. sz. (április 29.), 1.

22 [Szerző nélkül], *Önértetében és lojalitásában egyaránt nemes nyilatkozattal fordult a magyar nemzethez Móricz Zsigmond*, Magyarország, 1931. 95. sz. (április 28.), 5. (Szerkesztői bevezetővel.)

23 HORVÁTH Márton, *A munkásosztály költője*, Társadalmi Szemle, 1955. 4. sz. (április), 131–152.

24 NAGY Péter, *Móricz Zsigmond*, Bp., Művelt Nép, 1953 (Nagy Magyar Írók), 228–230.

25 MÓRICZ Virág, *Apám regénye*, Bp., Szépirodalmi, 1953, 369–374.

26 GELLÉRT Oszkár, *A reakció hajsza Móricz ellen 1931-ben*, Népszabadság, 1957/53 (márc. 3.), 13.

27 VARGHA Kálmán, *Adalékok Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjaihoz és kapcsolataihoz*, It, 1957/3, 313–330.

28 KUBINYI András, *A vármegyék támadása Móricz Zsigmond ellen 1931-ben*, It, 1957/3, 337–342.

29 TASI József, *Az irodalom és a „faji jelleg”: Vita egy Nyugat-cikk körül*, Új Forrás, 1998/8 (aug.), 66–77.

30 VALACHI Anna, *„Elejtem képzelt fegyverem”: Móricz Zsigmond és József Attila*, Forrás, 2003/12 (dec.), 37–49.

31 SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Pozsony, Kalligram, 2013, 415–440.

32 PESTI Ernő, *Móricz Zsigmond bibliográfia*, Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1979.

évre összesen 84 tételt vesz fel a Móricz-irodalomba, rámutat arra, hogy a vita milyen nagy jelentőségű volt Móricz életében.

A forráskutatás során felleltem az OSZK Kézirattárában egy lapkivágat-gyűjteményt (jelzete: Analekta 2092), mely a *Hegedűs Loránt vitája Négyesy Lászlóval 1931.* címet viseli. 12 kivágatot tartalmaz, melyek közül 7, piros és kék grafitceruza-írásos aláhúzásokkal, megjegyzésekkel, felkiáltójelekkel és kérdőjelekkel van ellátva. Nem derül ki sem a mappából, sem a kéziratkatalógusból, hogy ki gyűjtötte, és látta el autográfokkal a cikkeket. Valószínűleg Pekár Gyula, mert annyi tudható, hogy az anyag a Pekár-hagyaték részeként került be a gyűjteménybe, és raktárrendezés során dolgozták fel 1955-ben. A csak a Kézirattár olvasótermében hozzáférhető, írógéppel és kézírással vezetett fondkatalógus elárulja azt is, hogy a 139. Fond jelzetű *Pekár Gyula* című anyag öt doboza még feldolgozatlan, azaz csak külön engedéllyel és nagyon indokolt esetben kutatható. Érdekes lehet még a 136. Fond jelzetű, *A Petőfi-Társaság irattárának töredéke* címet kapott egydoboznyi anyag részletes vizsgálata, melyet alapszinten 2012-ben már rendeztek. Fondjegyzéke szerint 1969-es szerzeményezés, és ez is a Pekár-hagyaték része, az elnök, azaz Pekár Gyula elnöki levelezését és iratanyagát, továbbá újságkivágatokat tartalmaz, a tárgyalt évből is.

Móricz Zsigmond is gyűjtötte az újságkivágatokat. Nemrég jutott a Petőfi Irodalmi Múzeumba birtokába több ezer darabos lapkivágat-kollekciója, saját és családtagjai gyűjtéséből. Cséve Anna megfogalmazása szerint „Móricz tudatos életműépítésének egyik eleme volt”, hogy igyekezett összegyűjteni és megőrizni minden rá vonatkozó újságcikket. A gyűjtemény alapszintű rendezését – évszám szerinti besorolását – Cséve Anna és munkatársai már elvégezték. Móricz külön mappába helyezte a vitával kapcsolatos legfontosabb cikkeket, s a mappát a Kézirattár is külön kezeli. A fekete szalagos felirat nélkül kartondosszié 11 cikket tartalmaz. Egy kivételével valamennyin piros és kék grafitceruza-írásos aláhúzások, megjegyzések, felkiáltójelek és kérdőjelek láthatók. Az 1931-ből származó anyagban további 81 cikk lapkivágata található meg, némelyik több példányban is.

A vita két szereplőjének – Móricznak és Pekárnak – lapkivágatokra jegyzett autográfjai betekintést nyújthatnak abba, mit tartottak fontosnak, kiemelendőnek vagy éppen kérdésesnek az írásokban. A csaknem négy hónapig – február közepétől május végéig – tartó polémia hatása azonban nemcsak Móricz szempontjából figyelemre méltó. Kutatásaim eredményeképpen a kapcsolódó korabeli írások bibliográfiája jelenleg 154 tételt számlál, de a szám várhatóan gyarapodni fog, mert még számos ígéretes forrást nem vizsgáltam át. Összehasonlításképpen az 1929-es híres, Kosztolányi indukálta Ady-vitához 165 korabeli cikket találtunk.³³ Az összevetés abból a szempontból is indokolt, mert az 1931-es vita szintén Ady értékeléséhez kapcsolódik.

A vita legelső szereplőjének, Hegedűs Lórántnak az előadása azonban nem szerepel a gyűjtésben, ugyanis nem jelent meg. Csak a róla szóló újságcikkek alapján lehet rekonstruálni – legalább részben – a tartalmát. De mielőtt az előadást felidézném, bemutatom a színre lépőt és a díszletet.

33 Lásd VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény, az anyaggyűjtésben közreműk.* SÁRRÖZI Éva, Bp., Balassi, 2012.

Hegedűs Lóránt politikus, közgazdász és pénzügyminiszter volt, nem irodalmár, mégis gyakran megnyilvánult irodalmi kérdésekben. 1920 végén, 48 évesen ő lett a Teleki-, majd a Bethlen-kormány pénzügyminisztere. Már apja, Hegedűs Sándor is miniszter volt, bár a pénzügyminiszterséget, melyre a Szabadelvű Párt többször is jelölte, nem fogadta el, csak a kereskedelmi miniszteri posztot vállalta, Széll Kálmán alatt. Míg apját – saját kora és az utókor is – az egyik legkiválóbb pénzügyi és közgazdasági szakértőként ismerte el,³⁴ a fiú gazdasági és politikai működésének megítélése szélsőségesen ambivalens. Az egyik véglelet Bóka László, a másikat Judik József értékelése képviseli. Bóka róla írt arcképvázlatában³⁵ „az egyik legnagyobb pénzügyi blöff” hőseként jellemzi, visszaemlékezve arra, hogy cégjogász apja gyakran elátkozta Hegedűst, eszelős hazárdörnek, fezőrnek nevezve a pénzügyminisztert, felelősnek tartva az 1920-as évek gazdasági problémáiért, vállalatok csődjéért és kisemberek egzisztenciális ellehetetlenüléséért. Judik József, aki a Gazdasági Jog című szaklapban 1943-ban értékeli Hegedűst, mint közgazdászt, „széleslátó körű, a nemzetek gazdasági kooperációjának fontosságát felismerő gazdaságpolitikus”-ként ábrázolja. Alapos, gyakorlati szemléletű, a magyar és a nemzetközi gazdasági, társadalmi és politikai helyzetet is figyelembe vevő, nagy tudású, nemzetközi elismertségű szakembernek írja le, miközben gazdasági reformjának eredményei mellett a hibáit is felsorolja.³⁶

Hegedűs nem sokkal az első világháború vége és a Monarchia felbomlása után foglalja el tárcáját. Kilenc hónapos minisztersége alatt nagyszabású pénzügyi reformokba kezd, a költségvetés egyensúlyának megteremtése és az infláció leszorítása érdekében. A pénzügyminiszteri poszt rövid időre sikerül megfékeznie, azonban az elvárt adóbevételek nem folynak be, a kamatemelés visszafogja a befektetéseket, a kormányzat pedig a bevételekből nem az államadósságot, hanem saját kiadásait finanszírozza. Hegedűst nagyon megviseli a kudarc, megromlott egészségi állapotára hivatkozva mond le, és a következő csaknem két évet egy Berlin melletti idegstanatóriumban tölti.³⁷ A közéletbe csak 1925-ben tér vissza, de 1931-re már ismét jelentős szereplője a magyar politikai, gazdasági és társadalmi életnek mint a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank számos leányvállalatának igazgatója és igazgatósági tagja, a Gyáriparosok Országos Szövetségének alelnöke, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének elnöke és a Pesti Hírlap vezércikkírója. Gazdasági és politikai működése mellett tudományos tevékenységet is folytat. Államtudományi doktorátust szerez, 1920-ban az MTA levelező taggá választja, tanít a budapesti egyetemen és tanulmányokat is ír. A szociológia és a társadalomtudományok is érdeklik, de legfőképpen az irodalom. Közgazdasági, politikai, társada-

34 Lásd pl. GAÁL György, *Kolozsvár közgazdász-politikus szülőttje: Hegedűs Sándor (1847–1906)*, Közgazdász Fórum, 2012/2, 3–29.

35 BÓKA László, *Hegedűs Lóránt = B. L., Arcképvázlatok és tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 1962, 71–73.

36 JUDIK József, *Hegedűs Lóránt, a közgazda*, *Gazdasági Jog*, 1943/6 (jún.), 3–15.

37 Lásd pl. [Szerző nélkül], *Látogatás Hegedűs Lórántnál: Fellner Frigyes dr. elmondja találkozását a volt pénzügyminiszterrel*, *Budapesti Hírlap*, 1922/12 (jan. 15.), 5–6; kis hír a *Pesti Hírlap* 41. számának (1923. febr. 21.) 5. lapján: „Hegedűs Lóránt volt pénzügyminiszter egészségi állapotában, mint értesülünk, öröndetes javulás állott be. A szanatórium kezelő orvosa irt a családnak, amelyben közli a jó hírt és teljes gyógyulást remél.”

lomtudományi tárgyú szakmunkák mellett, regényeket és verseket is ír, melyeket meg is jelentet, és telt házas közönséget vonz Kossuthról írt verses drámája, amit a Nemzeti Színház mutat be 1927-ben. Azonban – ellentétben a hasonló háttérű Fenyő Miksával, a Nyugat egyik alapítójával, kollégájával a Gyáriparosok Országos Szövetségében – Hegedűst az irodalmárok dilettánsnak tartották, gyakran volt paródiák célpontja. Ennek ellenére Schöpflin Aladár szerint Hegedűs „elsősorban írónak érezte magát, szívesen járt írók társaságába”.³⁸ Ez azonban nem meglepő annak ismeretében, hogy édesanyja Jókay Jolán, Jókai Mór unokahúga volt, az író testvérbátyjának, Károlynak a lánya, édesapja pedig Mikszáth Kálmán jóbarátja. Schöpflin szuggesztív és temperamentumos előadóként jellemzi, „akinek a titka abban állt, hogy szakszerű dolgokat mondott, de úgy mondta, mint egy író”.³⁹

A Magyar Cobden Szövetség – mely Hegedűs előadásának helyett adott – nem irodalmi társaság, mégsem volt szokatlan, hogy irodalmi tárgyú szemináriumot vett fel programjára. Móricz többször is fellép náluk, például pár hónap múlva, április 10-én *Nemzeti élet és irodalom* címmel.⁴⁰ József Attila részt vesz néhány évvel később a Cobden folyóirat ankétján,⁴¹ majd 1937-ben Németh Andorral közösen tart vitaestet *A költő és a kritikus a költészetről* címmel.⁴² A Szövetség 1921. november 6-án alakult meg, melyről néhány nap múlva kis hírből számoltak be a lapok. A Budapesti Hírlap ekképpen:

A Magyar Cobden Szövetség vasárnap megalakult. Célja, hogy önálló fiatal kereskedőket tömörítsen a közgazdasági és kulturális célok zászlója alá. A szövetség fiatal tagjai európai világnézetben akarja felnevelni, mélyíteni akarja a gazdasági ágak közötti együttműködést s a szabadkereskedelemnek a kultúra minden eszközével tért kíván hódítani. Horváth István dr.-nak az Omke főtitkárának beszéde után tiszteletbeli elnökké Balkányi Kálmán dr.-t. az Omke igazgatóját, elnökké pedig Fischer Ödönt választották meg.⁴³

A Szövetség működéséről és társadalmi hatásáról minden méltatásnál többet elárul a radikális jobboldali Nemzeti Ujság egy igazán ártatlan téma, egy képzőművészeti ankét kapcsán megjelent – leleplezésnek szánt – vezércikke:⁴⁴ „Amikor a Cobden Szövetség megalakult, ugylátszott és nevéből is arra lehetett volna következtetni, mintha a szabadkereskedelem gondolatát és érdekeit akarnák képviselni [...] azonban fokozatosan, az utolsó időben egyre elevenebben és szinte kétkézzel tolakodva igyekeznek

38 SCHÖPFLIN Aladár, *Hegedűs Loránt*, Magyar Csillag, 1943/2 (febr.), 105–106, itt: 106.

39 *Uo.*

40 Kis hír: „Móricz Zsigmond előadása a Cobden Szövetségben. A Magyar Cobden Szövetség szemináriumában 10-én, pénteken este 7 órakor Móricz Zsigmond »Nemzeti élet és irodalom« címmel előadást tart. (Magyar Kereskedelmi Csarnok, Szabadság tér 13.) – Pesti Napló, 1931/77 (ápr. 5.), 8.

41 JÓZSEF Attila, [Hozzászólás a Cobden című folyóirat „A középosztály és a vajudó világ” című ankétjához]: *A „középosztály” elnevezést [...]*, Cobden, 1935/6–7 (jún.–júl.), 280–282.

42 Erről lásd pl. a *Népszava* kis hírét, 1937/27 (febr. 4.), 8.

43 Cím és szerző nélküli kis hír a *Közgazdaság* rovatban, Budapesti Hírlap, 1921/252 (nov. 9.), 9.

44 [Szerző nélkül], *Minden lében kanál*, Nemzeti Ujság, 1931. 52. sz. (március 5.), 1–2.

megnyilatkozni a legkülönbözőbb kérdésekben és akar beleavatkozni nemcsak a gazdasági élet jelenségeibe, hanem a magyar szellemi élet minden ügyébe és megnyilvánulásába.” Azonban a vezércikkíró legnagyobb sajnálatára nem lehet fogást találni rajtuk, és betiltatni a szövetséget, mert „ügyes taktikával ma is megcselekszi azt, hogy felolvasó asztala elé bocsátja sokszor még a keresztény és nemzeti közvélemény tagjait is”. A tagnévsor sincs a Nemzeti Ujság szerzőjének segítségére, pedig ennek elemzésébe helyezte minden reményét, de „alapos vizsgálat szerint ennek a szövetségnek a tagjai főleg kereskedők és kereskedelmi alkalmazottak”. Bár hozzáteszi kétségeit a tagnyilvántartás valóság tartalmá fölé: „Mindenesetre erénynek látszanék, ha ezek az urak annyira érdeklődnének a magyar szellemi élet problémái iránt”. A leginkább azonban az háborította fel az újságíró, hogy a szövetség anktójain és előadásain ráadásul rendszeresen részt vesznek a kormány és a főváros képviselői is, sőt a főváros anyagilag is támogatja működését. Pedig a „Cobden Szövetség semmi más, mint felújítása annak a szervezetnek, amely a Társadalomtudományi Társaság, valamint a Galilei Kör cégére alatt a háború előtt és a háború alatt a legharciasabb és a legveszedelmesebb szabaddkőműves páholy, az Eötvös-páholy szelleme és törekvései mellett csinált propagandát” – írják.⁴⁵

Hegedűs előadása sem akkor, sem később nem jelent meg nyomtatásban, tartalmával kapcsolatban csak a róla szóló tudósításokra hagyatkozhatunk. Budapesten ekkor 18 napilap működött, s közülük öt tartotta fontosnak, hogy az előadásról hírt adjon. Ez nem volt szokatlan, körülbelül ebben az arányban számoltak be rendszerint a Cobden-felolvasásokról a napilapok, s rendszerint többet nem is foglalkoztak a tárggyal. Ebben az esetben is így történt, a lapok szerdán egy-két hasáb terjedelemben ismertették az előadáson elhangzottakat, s többet nem írtak róla – vasárnapig.

A Pesti Napló szerdai száma így foglalja össze a lényegét és a benyomásait: „Hegedűs Lóránt rapszódikusan, mulatságosan és nagyon szellemesen beszélt Adyról és különböző mai irodalompolitikai problémákról.”⁴⁶ A Magyar Hirlap beszámolója⁴⁷ a legrészletesebb és a legtárgyszerűbb. A tudósító szó szerint lejegyzte az előadást, s hosszú egybefüggő részleteket közöl belőle. „Nagy és előkelő közönség töltötte meg kedden este a Cobden Szövetség szemináriumának termeit” – kezdi tudósítását a riporter, s úgy végzi, hogy a „nagyszámú közönség zajos tapsviharral köszönte meg a mindvégig érdekes és lebilincselő előadást”. Hegedűs előadásának gerincében a magyar szerelmi líráról érkezett, Kisfaludytól és Vörösmartytól kezdve, Aranyon és Petőfin át, Adyig. Azonban a felvezetésben név nélkül, de jól beazonosíthatóan emlegetett egy bizonyos egyetemi tanárt, akivel néhány évvel korábban vitája volt Ady értékelésének kérdésében. Mindezt meglehetősen provokatívan és ironikusan tette, de indoklásul előrebocsátotta, hogy a tanár őt irodalmi valutarontónak nevezte és e címmel röpiratot is megjelentetett ellene. Ezt igen nehezményezte, mint volt pénzügyminiszter. „Ettől kezdve

45 Uo.

46 [„Saját tudósítónktól”], Hegedűs Lóránt a magyar írók „faji jellegéről”, *Ady erotikájáról, egy furcsa irodalomtörténetről és a szerelmi líráról*, Pesti Napló, 1931/33 (febr. 11., szerda), 13.

47 [Szerző nélkül], *A magyar irodalom igazi ábrázata: Hegedűs Lóránt előadása a Cobden Szövetségben*, Magyar Hirlap, 1931/33 (febr. 11.), 2.

– idézi Hegedűst a lap – minden hazai »zöldségtermelő«, aki a konzervatív magyarok vitézségi érdemére pályázott, támadást intézett ellenem felfogásomért.” Meg is nevezte a támadóit, kiknek nevét a Magyar Hirlap nem, de a Pesti Napló közli: „A Werbőczy-ifjak ezután *alig akartak beengedni az egyetemre, s Vargha Gyula azt mondta, hogy én Adyval együtt a sátán lovagja vagyok.*”⁴⁸ (A „zöldségtermelő” kitétel, mely valamennyi tudósításban szerepel, a vitában később sokszor előkerül.) Ezután hasonló hangnemben elmesélte – szerző megjelölése nélkül – hogy egy, az Akadémia kiadásában megjelent könyvet, mely a magyar irodalom nemzeti jellegét tárgyalta, most franciára fordítva külföldön is terjesztenek. E könyvet részletesen bemutatta, majd itt és végül előadása zárlatában is, kifejtette a magyar nemzeti irodalommal kapcsolatos saját – az akadémikus emlegetett könyvének mondanivalójával ellentétes – álláspontját. Hegedűs így kezdte a könyvismertetést:

Hát lássuk csak, mi is az a nemzeti jelleg, ami a magyar irodalmat a többitől megkülönbözteti? Kettőt hoznak föl: az egyik az, hogy úri felfogás uralkodik benne, a másik a faji jellege. Szóval ez a kettő különbözteti meg a külföldi irodalomtól. *Ezek az urak elfelejtik, hogy az irodalomnak faji jellege csak primitív korokban van. Primitívtségét tévesztik össze a fajisággal.* Szerintük a faji jelleg az, hogy a magyar író keveset utazik, mint például Petőfi vagy Arany.⁴⁹ [...]

Másik vesszőparipájuk ezeknek az uraknak, hogy a faji jelleget a hazai tartalom domborítja ki, tehát Schiller nem német drámaíró, mert témáit legtöbbször idegenből merítette. És az a két dráma, amelyet én a magyar drámairodalom legtokéletesebb szindarabjainak tartok: Teleki *Kegyenc*-e és Herczeg Ferenc *Bizánc*-a – nem magyar drámák, mert idegen tárgyat dolgoznak fel. Ilyen felfogással akarják egyesek a saját hazafiságukat másokra kényszeríteni.

Az előadást a Pesti Napló tudósítása szerint ezekkel a szavakkal fejezte be: „*A magyar faj mindenféle vér keveredése és desztillációja és éppen ez adja meg az értékét. Nem engedem ezt az értékes fajt ismét alkatrészeire szétbontani, hanem meg akarom őrizni egységét: én így értelmezem a fajvédelmet.* Mi volna, ha valaki az angol fajt meg akarná bontani és külön akarná választani az angolszász, skandináv, normán stb- elemeket! [...] *Magyar író az, aki lelkéből annyi értéket ad a világnak, hogy azért érdemes magyarnak lenni.*”⁵⁰

Hegedűs az előadás egy pontján ezt mondta: „Többször indítványoztam, hogy hajlandó vagyok az Ady-kérdést valamelyik irodalmi társasággal megvitatni, de azt mondták, hogy félnek a fizikai felsőbbségemtől, holott én igazán nem akartam bokszmeccset rendezni.”⁵¹ Mint később kiderült, a Hegedűs által emlegetett urak nem voltak jelen a Cobden Szövetség előadótermében, sőt nem is érdekelte őket, hogy mi zajlik ott,

48 Uo., kiemelés a forrásban.

49 Uo., kiemelés a forrásban.

50 Uo., Kiemelés a forrásban.

51 Uo.

mert nem olvasták a róla megjelent híradásokat. Pár napba telt, mire valaki felhívta rá a figyelmüket. De akkor sem ők maguk válaszoltak, hanem először bajvívót választottak maguk helyett.

A kihívó fél tehát Hegedűs Lóránt volt, a vita kirobbantója pedig Szász Károly lett, aki – néhány nap hatásszünet után – elfogadta a kihívást és felvette azt a bizonyos emlegetett bokszkesztyűt. Szász Károly (családjában a negyedik generációs közszereplő ezen a néven) politikus, irodalomtörténész és író volt. Politikusként a miniszteri tanácsosi rangig, majd a képviselőház elnökségéig emelkedett, irodalomtörténészként pedig az Akadémia rendes tagságáig vitte. Tagja volt a Kisfaludy-, Petőfi- és az Irodalomtörténeti Társaságnak is. Szépiróként – a korabeli lexikon megfogalmazása szerint – „nemesérszerű” költeményeket, továbbá verses regényt, elbeszéléseket és színműveket is írt.

Szász írása az előadást követő vasárnap, a Budapesti Hirlapban jelent meg.⁵² Ő sem volt jelen a Cobden Szövetségben. Fejedelmi többsében kezdi cikkét:

Az előadás, tudunkkal, nem jelent meg egész terjedelmében nyomtatásban, s így – miután nem is voltunk jelen, – hozzászólásunkban a laptudósításokra vagyunk utalva, amiket többfelől szedtünk össze, lehetőleg olyan újságokból is, amelyek világszemlélet tekintetében úgy a Szövetséghez, mint az előadóhoz is eléggé közel állanak. A tudósítások a részletekben több helyen nem azonosak, talán nem is egészen hívek, ámbar, úgy látszik, a riporterek igyekeztek lelkiismeretesen dolgozni, s öt híradást összevetve, – talán mégis – eléggé jól kialakul az előadás képe, s híven tükröződik az egészről az előadónak jól ismert egyénisége.

Ügyes és diplomatikus a cikk, mely a bevezető után a Cobden Szövetség és Hegedűs Lóránt érdemeinek elismerő felsorolásával folytatódik, majd rátér arra, hogy maga Hegedűs is a bírált Kisfaludy-Társaság tagja. Menekülési útvonalat is mutat neki, amikor azzal mentetgeti, hogy erényei, a szellemessége és ötletessége, időnként meggondolatlan kijelentésekre készítetik, azért, hogy hallgatóságának tetszését elnyerje. A nagytekintélyű irodalmárok kigúnyolása viszont felháborító, az különösen, ahogy a már elhunyt Vargha Gyulát emlegette. Felhívja a figyelmet arra, hogy az előadó nem szakmabeli, bár foglalkozik irodalommal, ezúttal azonban előadása strukturálatlan, rendszertelen és minden tudományosságot nélkülöző volt, rombolja a magyar irodalom egységét, s amit a konzervatív irodalomról állított az hamis:

Szóval Hegedűs Lóránt – a politikai harcmezőn egykor a Tisza István táborának katonája, – most irodalmi téren ugyancsak igyekszik radikális harcos lenni, igazi tekintélyeket rombolni, s mikor, ezt teszi, a magyar irodalom igazi ábrázatja festőjének mondja magát! És hadakozik olyan valami ellen is, amit komoly konzervatív részről sohasem állítottak – hogy t. i. magyar író csak magyar tárgyhoz nyúlhat. Pedig hát – mondja – »a legnagyobb magyar tragédiák«: Teleki László *Kegyenc*-e és Herczeg Ferenc *Bizánc*-a – idegen

52 „A magyar irodalom igazi ábrázata”, i. m., vö. 16. jegyzet.

világba visznek. Ugyan ki kifogásolta ezt? Hát nem ismerjük-e el mi, „zöldségtermelő” konzervatívok, hogy habár a *Kegyenc* legszertelenebb romanticizmus hatása alatt készült, alapjában véve drámailag elhibázott mű is – a korrajz ereje és hűsége szempontjából drámairodalmunknak egyik legsikerültebb terméke, legnagyobb büszkesége. S vajon zöldséget árulunk-e akkor mi, szerencsétlen konzervatívok, mikor büszkén valljuk, hogy a *Bizánc*-ból áramló költői erő ellenállhatatlan hatalommal fogja meg szívünket, s hirdetjük, hogy ebből a nagyszerűen festett korképből mintegy a magyarság lelkiismeretéhez szól a világtörténeti megrázó tanulság: „Minden nemzet akkor hal meg, ha megásta a maga sírját...” [...] Bizonyos, hogy nem cikornyában, nem sallangban, nem hűhóban áll a költészet magyar nemzeti volta, s ne higgye Hegedűs Lóránt, hogy ezt mi nem tudjuk. S mi vagyunk olyan elfogulatlanok is, hogy teljesen elismerjük Hegedűs Lórántnak már Rákosi Jenő által is oly sokszor hangoztatott igazát abban, hogy a magyar nemzet több fajtából alakultsága nemzetünknek egyik nagy szerencséje, egyik fő erőssége. Ezt az egységet ő – mint mondotta – nem engedi szétbontani. Nagyon helyes. De hát irodalmunk igazi ábrázatának rajzát ígérő előadásában miért igyekezett igazán jeles magyar férfiak érdemét megtagadni, egy kis zajos derűtség kedvéért csúfondósan emlékezni meg róluk? Azt hiszi, ezzel a magyar egységet támogatja? Azt gondolja, hogy az irodalom egységének hön óhajtott ügyét szolgálja? Hiszen ő már eddigi támadásaival és irodalompolitikájával valósággal éket vert olyan irodalmi testületbe is, mint a Kisfaludy-Társaság, ahol vészes szakadékok kezdenek mutatkozni – bizonyára sajnálatára sokaknak és kárára a közérdeknek.⁵³

Egy dologról nem írt Szász: elhallgatta annak a két irodalmárnak a nevét, akit Hegedűs név nélkül emlegetett. Természetesen nem azért, mert nem tudta, kik ők, bár Hegedűs az irodalmi körökön kívül állók számára kissé megnehezítette a dolgot. Meglehetősen pontatlanul hivatkozott rájuk ugyanis, az egyetemi tanár röpiratára *Valutarontás az irodalomban*, míg a kormány által franciára fordítottat könyvre *A magyar irodalom nemzeti jellege* címmel, maguk az írások pedig kis példányszámban több éve megjelent füzetek voltak. Az első szerzője Négyesy László, címe valójában *Irodalmi valutarontás – Reális és túlcsapongó Ady-kultusz, levélváltás Hegedűs Loránttal*, 16 oldalas és 1927-es; a második szerzője Császár Elemér, címe *Irodalmunk nemzeti jellege*, 20 oldalas, 1929-es.

Szász cikke után zárt ülést készült tartani a Kisfaludy Társaság. A 8 Órai Ujságnak – egyedül a budapesti sajtóból – belső informátora lehetett a Társaságban, ugyanis megírta, hogy mi lesz az ülés témája (Hegedűs előadása) mely a tagok közt „kínos feltűnést keltett”, különösen azért, „mert a multban úgyszólván sohasem volt példa rája, hogy a társaság tagjai idegen, nem is irodalmi testületben ilyen »kritikában« részesítették volna a Társaságot, vagy tagtársait”. De a Társaság tagjai zárt ülésben akarják megtárgyalni az ügyet, mert „Szász Károly erélyes és talpraesett választ ad Hegedűs Lórántnak”, mely „nagy feltűnést keltvén ebben a körben: a legnagyobb elismeréssel találkozott.” „A mi információink szerint – fogalmaz a lap – a Kisfaludy-Társaság maga is sérelmezi, hogy két érdemes tagját támadja Hegedűs.” És ezután megírták a két „ér-

demes tag” nevét. A cikk alapján arra lehet következtetni, hogy a Társaság nem kívánta volna nyilvánosság előtt folytatni a vitát, s pláne nem kívánta volna, ezt a két „érdemes tag”, de ezután nem tehetek mást.⁵⁴

A következő vasárnap vezércikként közölte a Budapesti Hirlap Négyesy László írását,⁵⁵ melyre Hegedűs Lóránt válaszolt ugyanazzal a címmel kedden, a Pesti Hirlapban.⁵⁶ Szerdán a másik érintett is megszólalt, Császár Elemér nyílt levelet intézett Hegedűshöz, melyet a Pesti Hirlapnak küldött meg, s a szerdai szám hozta le.⁵⁷ Az események ekkor már felgyorsultak, de a vita még csak lokális társadalmi körben zajlott, a közvetlenül érintettek részvételével és a rezonőrként belépő Nemzeti Ujsággal, melynek – mint a korábban ismertetett cikkből kiderül – valójában a Cobden Szövetséggel volt problémája.

Ezen a szerdán még négy írás foglalkozott a kérdéssel. A Budapesti Hirlap ötödik lapján szerkesztőségi cikk⁵⁸ válaszolt arra, hogy Hegedűs a Pesti Hirlapban „a kormány félhivatalosának” nevezte a lapot: „Hegedűs Lóránt azoknak a fanatikus harci modorát követi, akik még a hajlékot is megbüntetni és fölperzselni akarják, amely az általa üldözötteknek menedéket ad. De téved. A *Budapesti Hirlap* nem félhivatalos újságja a kormánynak. Másodszer: semmi megbélyegezni, vagy kivetnivalót nem találunk azon, ha egy újság az volna, – tudunkkal a félhivatalos Magyar Nemzet főszerkesztője bizonyos Jókai Mór volt” – utal a cikkíró Hegedűs anyai nagybátyjára. Majd így folytatja: „Egyébként, csakugyan úgy gondolja Hegedűs Lóránt, hogy a magyar kormánynak ma nincs egyéb dolga, mint hogy az ő irodalomkritikai tevékenységét figyelemmel kísérje?”⁵⁹

Ugyanebben a számban Kozma Andor vezércikke⁶⁰ békíteni igyekezett a feleket, ügyelve arra, hogy név szerint ne nevezze meg őket. Úgy járt el, mint a példabeszédbeli rabbi, aki mindkét vitatkozóznak igazat ad, sőt a harmadiknak is, aki azt állítja, hogy nem lehet egyszerre mindkettőnek igaza. Ady megbecsülésének fontosságát hangsúlyozta, és a közszereplőket egymás tiszteletére intette, a két gondolat között pedig így fogalmazott:

Az sem szükséges, hogy az egész mai magyar irodalom egy táborba tömörüljön. Ám legyenek különböző árnyalatok; akár pártok is. Hadd versengjenek és vitázzanak, de mindig tisztességgel és ne csúfondár eszközökkel. Csak nemes küzdelem edzi az erőket. Megállapított irodalmi nagyságaink lekicsinylése visszataszító. Szinte meglopkodása a nemzet szellemi kincstárának.⁶¹

54 [„Saját tudósítónktól”], *A Kisfaludy-Társaság zárt ülése elé kerül „A magyar irodalom igazi ábrázata”*: *Kiket támadott Hegedűs Lóránt*, 8 Órai Ujság, 1930/38 (febr. 17.), 3.

55 *Nemzeti jelleg és irodalom*, i. m., vö. 17. jegyzet.

56 HEGEDŰS LÓRÁNT, *Nemzeti jelleg és irodalom*, Pesti Hirlap, 1931/44 (febr. 24.), 3. – Vö. még: 15. jegyzet.

57 Császár Elemér egyetemi professzor válaszol Hegedűs Lorántnak, Pesti Hirlap, 1931/45 (febr. 25.), 3. (Szerkesztői bevezetővel.)

58 [Szerző nélkül], *Irodalmi valutarontás: Válasz Hegedűs Lorántnak*, Budapesti Hirlap, 1931/45 (febr. 25.), 5.

59 *Uo.*

60 *Nemzeti irodalom*, i. m., vö. 18. jegyzet.

61 *Uo.*

A Nemzeti Ujság is két cikket szentelt a vitának, egy Hegedűst támadó vezércikket⁶² és egy összefoglalót az eddigi eseményekről, kiegészítve azzal, hogy – hasonlóan a Kisfaludy-Társasághoz – a Petőfi-Társaságban is „nagy megütközést keltett Hegedűs Lóránt legújabb keletű irodalmi tevékenysége [...] nem azért tisztelték meg tiszteletbeli tagsággal [...] hogy alelnökét [Császárság Elemért] igaztalanul támadja.”⁶³ Másnap, csütörtökön, újabb Négyesy cikket hozott a Budapesti Hírlap,⁶⁴ válaszul Hegedűs keddi írására. Pénteken ismét a Nemzeti Ujság következett,⁶⁵ szombaton pedig beszállt a másik radikális lap, az Uj Nemzedék is.⁶⁶ Az utolsó Hegedűs Lóránttal foglalkozó cikk, pedig március 1-jén jelent meg, a Magyar Protestánsok Lapjában.⁶⁷ Azért az utolsó, mert ugyanezen a napon jelent meg Móricz Hegedűs mellett írt cikke a Nyugatban.⁶⁸ Ettől a pillanattól fogva Hegedűssel már senki nem foglalkozott, csak Móriczcal. A vita nagyon széles nyilvánosságot kapott és mindenkit érdekelni kezdett. Március közepétől még a megyei közgyűlések is Móricz cikkeivel és nyilatkozataival foglalkoztak. Elsőként Zemplén: „Zemplénnvármegye törvényhatósági bizottsága hazaárulónak nyilvánította Móricz Zsigmond író” közölte címlapján a helyi újság.⁶⁹ Aztán a megye közgyűlése további akcióba lépett, átíratot intézett a többi megyéhez, hogy kövessék a példájukat. Mindenhol meg is tárgyalták a kérdést, és eleinte a közgyűlések Móricz-ellenesek voltak, s néhány ki is hirdette, hogy Móricz hazaáruló. De a borsodi Bottlik József az író mellé állt, és szép lassan meggyőzött mindenkit, hogy legalább vegyék le a napirendekről a zempléni átíratot.

Erre a reakcióra Móricz igazán nem számított:

Ezt jól megcsináltam. Éppen ma egy hónapja... Látom, hogy egy nagytekintélyű professzor fütykösöli egyik barátomat azért, mert ez az eszmék értelmezése körül bátrabb és újabb hangot használ. Közbevetem magam, mint egy toreador s meglobogtatom az eszmék palástját. Erre valahány bika az arénán mind nekibőszül, nekem ront és két hét óta taposnak a hátamon. Még a beleimet is kitaposnák, ha elnöki beszédekkel és vezércikkekkkel lehetne.⁷⁰

Naponta több mint féltucatnyi hír, cikk, hozzászólás, olvasói és nyílt levél követte egymást a legváltozatosabb sajtóorgániumokban, a bulvárlapoktól a fővárosi és vidéki, sőt határon túli politikai napilapokon át a hetilapokig és folyóiratokig – Móricz ellen,

62 [Szerző nélkül], *Orlando furioso*, Nemzeti Ujság, 1931/45 (febr. 25.), 1–2.

63 [Szerző nélkül], *Hegedűs Loránt ellen akcióba lépnek az irodalmi társaságokban*, Nemzeti Ujság, 1931/45 (febr. 25.), 4.

64 NÉGYESY László, *Hegedűs Loránt védekezése*, Budapesti Hírlap, 1931/46 (febr. 26.), 7.

65 [Szerző nélkül], *Hegedűs Loránt és a magyar irodalom főirányai*, Nemzeti Ujság, 1931/47 (febr. 27.), 4.

66 [„Az Uj Nemzedék tudósítójától”], *Felelősségre akarják vonni Hegedűs Lorántot legújabb irodalmi támadásaiért*, Uj Nemzedék, 1931/48 (febr. 28.), 3.

67 –G.–, *Támadják Hegedűs Lorántot*, Magyar Protestánsok Lapja, 1931/9 (márc. 1.), 5.

68 *Az irodalom és a faji jelleg*, i. m., vö. 13. jegyzet.

69 [Szerző nélkül], *Zemplénnvármegye törvényhatósági bizottsága hazaárulónak nyilvánította Móricz Zsigmond író*t, Nyírvidék, 1931/86 (ápr. 17.), 1.

70 Móricz Zsigmond, *Mai napok: Eszmeharc*, Nyugat, 1931/7 (ápr. 1.), 427–430.

de mellette is. Ezek egyike egy olvasói levél volt, mely Makai Ödön aláírásával jelent meg a Vásárhelyi Friss Ujságban.⁷¹ A minden szempontból Móricz mellett érvelő és az ő nézőpontját osztó cikket egy hódmezővásárhelyi helytörténész lelte fel és közölte újra 1977-ben a *Vásárhelyi Tanulmányok* című helytörténeti sorozatban, azzal a kommentárral, hogy „Makait cikkének megírásában József Attila inspirálhatta”.⁷² Valachi Anna József Attila és Móricz kapcsolatával foglalkozó 2003-as tanulmánya idézi ezt a feltételezést, sőt továbbgondolja: „A metaforákban és ironikus fordulatokban gazdag, lendületes publicisztika stílusa kétségkívül arra vall, hogy a szöveget döntő mértékben József Attila írta, illetve stilizálta.” A József Attila-kutatók számára természetesen a legnagyobb öröm egy eddig ismeretlen szöveg felfedezése. Azonban kis esély van rá, hogy a feltételezés megállja a helyét. Eddig nem került elő adat arra vonatkozóan, hogy József Attila ebben az időben Vásárhelyen járt volna, vagy Makaival Pesten találkoztak. Ugyan levélben is elküldhették egymásnak a cikket, de ez oda-vissza több levelet jelent, s ilyen levél nem maradt fenn. Ha a költő mint publicista felől vizsgáljuk a kérdést, figyelembe kell venni, hogy abban az időben is etikátlannak számított álnéven az ellenkezőjét írni annak, amit az újságíró a saját nevének publikált, hacsak nem stílusbravúrra törekedett, de ekkor vélhetőleg a saját stílusától való szignifikáns eltérés volt a cél. Az is csökkenti a szerzőség lehetőségét, hogy a Makai jegyezte cikk előbbi, mint a József Attila aláírásával megjelent. Ha az a véleménye, amit Makai írt, aláírta volna a saját nevét, és az utóbb megjelent cikk lenne álneves, hiszen mi oka lett volna *előbb* álnéven írni. A legfőbb indok pedig az, hogy József Attila akkori világgépével is összegeyztetetetlennek tűnik a Makai-levél.

Visszatérve Móriczhoz, felmerül a kérdés, mi készítette az író cikke megírására és miért a Nyugatban tette közzé; továbbá miért tevődött át a vita központja Móriczra és mi váltotta ki a társadalmi nyilvánosság kiszélesedését. Többféle magyarázat is kínálkozik ezekre a kérdésekre. Móricz Virág az apja impulzivitásával köti össze a cikk születését. Ez időben tartották a Móricz átdolgozásában színre vitt Bornemisza-mű, a *Magyar Elektra* bemutatóját a Nemzeti Színházban. Viszontagságos története volt ennek a bemutatónak, a próbák nehezen folytak, a premier pedig csúszott a főszereplő Tökés Anna meghűlése miatt. Édesapja a bemutató utáni reggel „a fanyalgó, kiállhatatlan kritikákat nézegette a lapokban” – írja Móricz Virág. Eközben akad a kezébe a Budapesti Hírlap vezércikke Négyesy Lászlótól. „Apám azonnal leült, – folytatja az író lánya – és az egész keserűségét válaszcikkbe öntötte, mely a Nyugat-ban pár nap múlva, március 1-én megjelent.”⁷³ Ezt a magyarázatot azonban tények cáfolják: a Négyesy-vezércikk, melyre Móricz a Nyugatban hivatkozik, február 22-én jelent meg, a bemutató pedig március 3-án volt, s 4-én jelentek meg róla az első cikkek, amik közt több volt a dicsérő, mint a fanyalgó. Négyesy következő cikke, ami ugyan nem vezércikk volt, február 26-

71 MAKAI Ödön, *Rovás: Vihar Móricz Zsigmond körül: Levél a szerkesztőhöz*, Vásárhelyi Friss Ujság, 1931/81 (márc. 22.), 3.

72 SZIGETI János, *József Attila Hódmezővásárhelyen = Vásárhelyi Tanulmányok: Helytörténeti dolgozatok*, 8, szerk. SZEMENYEI Sarolta, SZIGETI János, Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhelyi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, 1977, 115–134.

73 MÓRICZ Virág, *Móricz szerkesztő úr*, Bp., Szépirodalmi, 1967, 285.

án jelent meg. Volt egy főpróbája is a darabnak, amiről szintén írtak a lapok, február 27-én, de mivel a főpróbákra szinte csak a bennfentesek jutottak be akkoriban, kivétel nélkül pozitív híradások voltak, még a Budapesti Hirlapban is.

Maga Móricz is válaszolt a kérdésre, levélben, interjúban és természetesen a vitacikkekben is. A szerzői megnyilatkozás ugyan nem feltétlenül garancia a valóságtartalomra, de ez esetben akár el is fogadható lehetséges magyarázatként. A levelet a Budapesti Hirlap főszerkesztőjének címezte, 1931. március 8-án, mert – második Nyugat-cikke⁷⁴ előtt – mondván ott⁷⁵ is válaszolni akar Négyesy László hozzá intézett írására.⁷⁶ A magyarázat elég lakonikus: „Én azért reflektáltam Négyesy László úrnak Hegedüs Lóránt elleni támadására, mert a magyar irodalom és kultúra szempontjából volt rá mondanivalóm.”⁷⁷

Az interjút a Magyar Írók Sátorában adta egy Pestre fellátogató kisújszállási újságírónak, aki május 23-án közölte a Nagyknuság című hetilapban:

Négyesy cikke felbosszantott. Nem szabad már dirigálni a nagyok (Gyulai Pál, Beöthy Zolt) halála után. A cikkemet politikai fegyverre igyekeztek kovácsolni, holott én nem képzeltem, hogy nagyobb visszhangja lesz, mint a többi cikkemnek, amelyek csak irodalmi vitát indítottak. A közvélemény tévesen ítél, ha kétségbevonja magyarságomat. [...] A politikai hajsza csődöt mondott, hiszen éppen mára vagyunk hivatalosak a Miniszterelnök úrhoz. Remélem, hogy a felvert hullámok hamar lecsendesednek. Most azt keresem, hogy a közönséggel, hogyan találjam meg a kapcsolatot.⁷⁸

Első cikkének bevezetésében így fogalmaz: „Ez a támadás felújítja bennem a húsz év előtti cikkek emlékét, mikor Négyesy László, már akkor is mint rugalmasságát veszített, nem éppen ifjú ember, egy egész írógenerációt ostorozott, mint szerény katonája egy irtóhadjáratnak, amit az akkori Akadémia és Kisfaludy-Társaság indított.”⁷⁹ Második írásában Négyesyhez intézve hasonló választ ad: „Van egy kérdése, aminek helye van, hogy egyáltalán mért avatkoztam bele ebbe a vitába, amely nem ellenem irányult, hanem Hegedüs Loránt ellen. [...] Hát nekem is van irodalmi lelkiismeretem. És ez a lelkiismeret lázadt fel bennem. Igen erős felindulás vett erőt rajtam, mert úgy láttam, az a páncélos és könyörtelen szellem támadt fel, amely annyi harcot vívott húsz év óta velünk.”⁸⁰ És a harmadikban is visszatér ugyanehhez a válaszhoz: „Mért szólaltam meg? Mi közöm volt nekem két kiváló közéleti ember vitájához, akik mindaketten elég legények ahhoz, hogy egymással megvívják a csatájukat? Megmondtam első cikkem-

74 *A magyar lélek válsága...*, i. m., vö. 13. jegyzet. Megjelenés előtt – 1931. márc. 11-én – Móricz felolvasta a Nyugat-Barátok Körében.

75 *Móricz Zsigmond felelete*, Budapesti Hirlap, 1931/56 (márc. 10.), 11. [Szerkesztői bevezetővel.]

76 *Szellemi életünk torzképe...*, i. m., vö. 14. jegyzet.

77 Uo.

78 g., *Néhány perces beszélgetés Móricz Zsigmonddal: Nyilatkozik a Nyugatban megjelent és inkriminált cikkére*, Nagyknuság, 1931/21 (máj. 23.), 2. (Kisújszállási napilap.)

79 *Az irodalom és a „faji jelleg”...*, i. m., 286. Vö. 13. jegyzet.

80 *A magyar lélek válsága...*, i. m., 358. Vö. 13. jegyzet.

ben: azért, mert felújultak bennem a húsz év előtti harcok, mikor pontosan ugyanezen a hangon támadtak bennünket az irodalom és tudomány régi vezetői.” Majd hozzáteszi: „Azért szólaltam meg, mert a Sors iderendelt annak a folyóiratnak a vezetésébe, amelyik ma az egyetlen irodalmi fórum, amely azt tűzte ki feladatául, hogy sem pártra, sem felekezetre, sem életbeli viszonylatokra nem lesz tekintettel, tisztán csak irodalmi értékeket akar termelni s csak a tiszta irodalomnak akar szabad szót és teret biztosítani. Nem politika miatt szólaltam meg, hanem az irodalom miatt.”⁸¹

Móricz készítésének hátterében – a fenti magyarázat mellett – gyakorlatibb ok is állhat, mégpedig a Nyugat rossz anyagi helyzete. 1930-ban a folyóirat és a kiadó mérlege negatív volt, előfizetői és vásárlói csökkentek, s elvesztette legjelentősebb támogatóját, Fenyő Miksát. Joggal remélhette, hogy egy nagy feltűnést keltő cikk (amilyenek a Négyesyt támadó és Hegedűst védő írását szánta) növeli az eladott példányszámot. Hiszen máshol is megjelentethette volna a cikket. Egy nagy példányszámú napilapban többen olvasták volna s erre – a Pesti Napló állandó vezércikkírójaként – fóruma is volt. Másrészről pedig 1930-ban kezdődik baráti levelezése Hegedűs Lóránttal, akitől Móricz először nem pénzt, hanem cikket kér. Júniusban kezdi el Hegedűs anyagilag támogatni a lapot, először 900 pengővel. Októberre Hegedűs hathatós beavatkozására Fenyő visszatér a részvénytársasággá átalakult Nyugat befektetői közé, s ketten együtt keresnek – és hoznak – újabb támogatókat. Az ezután következő ismert levél 1931. januári, de ebben nem esik szó pénzről. Április 10-én azonban Hegedűs a következőket írja: „Kedves Zsigám! Sajnos, úgy dől belőlem a nátha, hogy ma nem tudok elmenni a felolvasásodra. Ellenben örömmel jelentem, hogy a Nyugat II. szanálás megindult, mégpedig” – s ezután sorolja, hogy kitől mennyi pénzt gyűjtött a Nyugat számára.

A másik kérdés, hogy miért figyelt fel Móricz cikkére az egész társadalom, megfélemlézve Hegedűsről. A válasz nem csupán abban rejtezik, hogy mit írt Móricz, hiszen Hegedűs cikkében legalább olyan – ha nem még jobban – provokatív állítások és megfogalmazások voltak, mint Móriczéban, hanem abban is, hol írta és mikor. Nem egy efemer napilap hozta a cikket, hanem a legjelentősebb magyar irodalmi folyóirat. A Nyugat és főszerkesztőjének irodalmi kérdésekben fennálló tekintélye különös súlyt adott az ott megjelent gondolatoknak. A hatást erősítette, hogy Móricz szlovenszkói élményeinek lelkes ecsetelése egybeesett a Népszövetség leszerelési konferenciájának előkészítésével és Edvard Beneš csehszlovák elnök egy francia lapban⁸² megjelent, a magyar politikát támadó nyilatkozatával.⁸³ A lapok pedig így kommentálták a híreket: „Beneš úr szeretne a leszerelési értekezlet elnöke lenni azért, hogy a Népszövetség-nél tizenkét év óta tartó szokásos igazságtalansággal és pártoskodással vezesse azt.”⁸⁴ A különösen heves reakciókhoz ezek az események és sajtóban való tálalásuk biztosan

81 *Mai napok: Eszmeharc, i. m.*, 429. Vö. 70. jegyzet. A húsz évvel azelőtti eseményekkel kapcsolatban vö. 9. jegyzet.

82 A Paris Midi interjúja Benešsel február elején jelent meg.

83 Lásd pl. [Szerző nélkül], *Beneš újabb rágalmozó nyilatkozattal szítja az ellentétet Budapest és Prága között*, Budapesti Hirlap, 1931/27 (febr. 4.), 3.

84 [Szerző nélkül], *A béketárgyalásokon csaló, népszámlálási hamisító, fegyverkező Beneš nem lehet a leszerelési konferencia elnöke*, Budapesti Hirlap, 1931/9 (jan. 13.), 2.

nagyban hozzájárult, hiszen Móricz már évek óta hasonló stílusban számolt be írásai-
ban⁸⁵ a határon túli magyarságról párhuzamot vonva a határokon belüli magyarsággal,
de korábban különösebb hatást nem váltott ki velük. A nyilatkozat után viszont egy
ilyen gondolatmenet meglehetősen provokatív lehetett:

Trianon semmit sem változtatott a tanár urak felfogásán, sőt jól jött nekik, mert felhasználhatják dorongnak a saját érdekükben. A megcsonkított Magyarország ténye csak arra való nekik, hogy még jobban megnyírják az önképzőkörök gondolatszabadságát; hogy a cserkészekkel hazafias műdalokat énekeltesse nekik; hogy egy vértelen irredentizmust teremtesse nekik; hogy a népkönyvtárak katalógusát cenzurázzák, hogy a nap-
tárak és a hivatalos kiadványok szellemét kézben tartásuk, és olyan Corviniákat termeljenek, amit a Hivatalos kíván. [...] Nem régen voltam Szlovénországban s még mindig tele vagyok azokkal a mélyes és megdöbbentő benyomásokkal, amiket ott kaptam. A szlovénországi magyarságot két fő típusra lehet bontani. Az öregekre és a fiatalokra. Az öregek még a Négyesiek iskolájában nőttek, tele vannak szegények honfíbuval és honfitúzzal. Az életet úgy látják, mert nem láthatják másképp, csak ifjúságukban magukba szedett világnézet alapján, ahogy a hivatalos népművelési iskolák nevelték beléjük. A fiatalok másképpen látnak. A fiatalok már idegen iskolákban nőttek fel, olyan nyelven tanulták a tudományokat, amelyen szüleik ma sem értenek, nekik tehát szükségszerűen egy új magyarságot kellett kitermelniük magukból. Egy szociálisabb és kultúraltabb magyarságot. Európaibb magyarságot. Ők már semmit sem tudnak az extra Hungariam jelszaváról. Ők már nem mondják, hogy Magyarországon kívül nincsen élet s ha van élet, az nem élet. Ők már úgy látják, hogy a magyar világon kívüli élet okosabb és emberségesebb élet. S ha a magyar meg akar állni ebben a rája kényszerített életben, okosabbnak és emberségesebbnek kell lennie, mint a régi volt.⁸⁶

A József Attila által írt vitacikk egyike azoknak az írásoknak melyen a költő értekező prózai életművének új kritikai kiadását készítő munkacsoport dolgozik. Mivel tanulmányom közvetlenül kapcsolódik e munkához, röviden ismertetem a készülő kritikai kiadás jellemzőit. Az 1958-ban Szabolcsi Miklós által sajtó alá rendezett első kritikai kiadás megjelenése óta számos új József Attila-kézirat került elő, eddig nem ismert szövegekkel és szövegváltozatokkal gyarapítva az életművet. Az új kritikai kiadás e szövegek bemutatása mellett a már ismert írások szövegközlését is pontosítja, továbbá az új kutatási eredmények alapján készíti el a tárgyi, szövegmagyarázó és keletkezés-történeti jegyzeteket, kibővíti a jegyzetapparátust részletes kézirat- és forrásleírással, a korábbi közlések jegyzékével és szövegkritikájával, továbbá recepciótörténeti szöveggyűjteménnyel és bibliográfiával.

A korábbi közlések helyesbítésére, pontosítására kisebb-nagyobb mértékben valamennyi írás tekintetében szükség van. Az összehasonlító szövegkritika segítségével pedig követhetők e helyesbítések, melyek gyakran sokat idézett és reflektált szöveg-

85 Lásd pl. a Pesti Naplóban közölt vezércikkeit 1926 és 1930 között.

86 *Az irodalom és a „faji jelleg”, i. m., 285–286. Vö. 13. jegyzet.*

helyeket érintenek. A közlések szövegromlása leggyakrabban félreolvasás eredménye, de előfordulnak értelemzavaró sajtóhibák is. Gyakori, hogy ugyan a szöveg értelme nem változik, de a téves olvasatnak hatása van a stílusra. Példaként egy nagyon ismert szöveghelyet mutatok be *A szocializmus bölcselétéből*. József Attila valójában nem azt írta, hogy Marx „fejéről talpára állította Hegel filozófiáját”, ahogy az 1958-as kiadás alapján mindenki ismeri és idézi, hanem azt, hogy „fejéről a talpára”. Egyes helyeken egyértelműen kimutatható az is, hogy a sajtó alá rendező ideológiai okból, szándékosan változtatott az eredeti szövegen. Példa rá ez a mondat, mely szintén *A szocializmus bölcselétének* 1958-as szövegében szerepel: „a tények azt mutatják, hogy a bolsevizmus azokban az országokban is, ahol szabadon nyilatkozhatik meg, törpe kisebbségben marad a széles jobboldallal szemben.” A sajtó alá rendező egyetlen szót változtatott meg a mondatban, „széles”-t írt, az eredeti – azaz a *Szocializmus* című lapban 1934-ben megjelent – „szélső” helyett. Az ötvenes évek végén ugyanis elfogadhatatlan volt az az álláspont, hogy a bolsevizmus hívei még a szélső jobboldal híveivel szemben is kisebbségben voltak.

A Móriczcal vitatkozó cikk Szabolcsi-féle közlésében nem fedezhető fel tudatos sajtó alá rendezői változtatás, csak néhány sajtóhiba és félreolvasás fordul elő, összesen 5 szöveghelyen. Egyébként valamennyi későbbi közlés Szabolcsi 1958-as kiadásán alapul, a legtöbb esetben átvéve az abban található hibákat is. Szabolcsi 1977-ben népszerű kiadásban is közreadta József Attila tanulmányait a Magyar Remekírók sorozatban, és ebben a kötetben, az említett 5 közül, az egyik hibás szöveghelyet javította. Van még a cikkben egy érdekes sajtóhiba, melyet nem a modern kiadás, hanem A Toll szedője követett el. Így hangzik az a szövegrész, melyben szerepel: „Nos, nem a tényeket akarom kétségbevonni. Dehogy is. Hanem csak elcsodálkozom azon a könnyelműségen, amellyel értékes adatait Móricz eltékozolja. Amellyel gyöngyszemeket főz abba az elvtelenül rotyogó kásába, amely eredményeinek foglatát jelképezi.” A Tollban az *elvtelenül* szó helyett *elvetemült* áll, ami azért nem mindegy. Szabolcsi ezt a sajtóhibát nem javítja a kritikai kiadás főszövegében (így a további kiadások átveszik a hibát), de a jegyzetekben közli a feltételezett helyes szöveget, azzal a megjegyzéssel, hogy Réz Pál közlése szerint Németh Andor visszaemlékezéseinek kéziratában az olvasható, hogy József Attila maga javította ekként a szót A Toll nála lévő példányában. A hivatkozás megfogalmazásából és abból, hogy a hibát a főszövegben nem javította, arra lehet következtetni, hogy az emlékiratokat Szabolcsi nem látta, nem tanulmányozhatta. A visszaemlékezések nem sokkal Németh Andor 1953-ban bekövetkezett halála előtt 1952–1953 között keletkeztek. Réz Pál rendezte őket sajtó alá, és *Emlékiratok* címmel részleteket adott közre belőlük, a Németh Andor válogatott műveiből szerkesztett *Szélén behajtvva* című kötetben, mely 1973-ban jelent meg a Magvetőnél, de a hivatkozott javításra utaló rész nem szerepel benne. Minden bizonnyal ez lehetett az oka annak, hogy Szabolcsi az 1977-es kiadásban ezt a szövegrészt nem módosította. Az emlékiratok egy 637 lapból álló – kéziratos javításokkal ellátott – gépirata 1987-ben bekerült a PIM Kézirattárába. *Az irodalom megújódása* című fejezetben, a gépirat 520. oldalán szerepel A Toll sajtóhibája József Attila általi javításának története. Németh – pontos szöveggel – szinte az egész József Attila-cikket beidézti visszaemlékezésébe és a sajtóhibával érintett szóhoz

a következő lábjegyzetet fűzi: „A szövegben ez a szó áll: elvetemült. Az én példányomban József Attila sajátkezűleg javította ki a bosszantó sajtóhibát elvtelenül-re. N. A.” Németh Andor közlése alapján a szöveg javítása indokolt, bár teljes bizonyosságot természetesen csak a folyóirat e példányának vizsgálata adhat, ami még lappang.

A Németh Andor-émlékirat publikálatlan része a vitacikk keletkezésének körülményeire is kitér. Azt fejtegeti, hogy mennyire aggasztja „József Attilának az az eltöklétsége, hogy ezúttal csak a pártnak él és kizárólag csak a párt szempontjait tartja kötelezőnek magára”⁸⁷ és „teljesen bele akar menekülni a politikába”.⁸⁸ Az emlékiratok publikálatlan kéziratában Németh néhány oldallal később úgy fogalmaz, hogy József Attila „»beöltözött« kommunistának. Szándékosan írtam ezt a szót: beöltözött, mert a kommunizmus úgy lötyögött rajta, mint önkéntes tűzoltón a sisak. Rettenítő szenvedélyes kommunista volt, elszánt és konok, és néha-néha gyermekesen fontoskodó. Nagyon szerette ezt az állapotát, és azt, hogy csekk-könyve van.”⁸⁹

Németh hosszan részletezi annak érdekében tett erőfeszítéseit, hogy a költőt eltántorítsa a „kollektivitáshoz vezető egyenes útról”, de barátja nem hallgat rá. A Móricz-vitacikk idézése ehhez a fejtegetéshez kapcsolódik. József Attila rendíthetetlen kommunista elköteleződésének „kétségbevonhatatlan bizonyítéka” ez a cikk, írja Németh, „azért érdekes, mert különösen gondosan van megírva, mert egészen egyértelmű, menten minden józsefattiláskodástól és kilengéstől. Meg vagyok róla győződve, hogy József Attila ezt a kis írását a párt megbízásából írta, a párt szempontjai szerint s hogy előzőleg bemutatta kommunista barátainak a kéziratát és mindent kitöröltetett velük belőle, ami nem egyezik szorosan a marxista szemlélet követelményeivel.” Az is kiderül a kéziratból, hogy kik voltak a kommunista barátok, s Németh nem túl hízelgően ábrázolja őket: Újvári László, Agárdi Ferenc, Lázár Vilmos, Sándor Pál.⁹⁰

A József Attila-írással foglalkozó valamennyi recepció megemlíti azt a feltételezést, hogy Móricz valószínűleg nem olvasta, nem ismerte a költő vitacikkét. A feltételezés nagy valószínűséggel igaz, hiszen az író sajtókivágat-gyűjteményében, bár 92 cikk szerepel a vitával kapcsolatosan, József Attila írása nem lelhető fel.

Végül József Attila és Móricz személyes kapcsolatához, valamint a költő cikkének motivációihoz néhány adalék. Ismeretes, hogy József Attila halála után Móricz megírja hol és hogyan ismerkedtek meg: Hódmezővásárhelyen, Makai Ödönnél. S bár pontos dátumot nem jelöl meg, a kutatások szerint 1934-ben történt.⁹¹ Azonban valójában már sokkal korábban találkoztak, mégpedig az 1931-es vita előtt. Ismerünk egy 1930-as fényképet, melyen Móricz és József Attila egy társaságban látható.⁹² A fénykép a Móricz Zsigmond és Surányi Miklós tiszteletére a Magyar Írók Egyesülete Otthon Köré-

87 Németh Andor emlékiratai, 1952–1953, gépirat, autográf tintairású javításokkal, Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5086, 517.

88 *Uo.*, 518.

89 *Uo.*, 537.

90 *Uo.*, 537.

91 Lásd pl. TVERDOTA György, *József Attila Hódmezővásárhelyen: A Rapaport-levelek és az Eszmélet*, It, 2002, 412–440.

92 A fénykép megjelent a Színházi Életben, 1930/5 (jan. 26.–febr. 1.), 34.

ben rendezett díszvacsora után készült 1930. január 9-én. Móricz középen ül, mellette Schöpflin Aladár, József Attila pedig közvetlenül mögöttük áll. Csupán 18-an szerepelnek a képen. Az eseményről másnap megjelent tudósítás⁹³ szerint az ünnepségen a két író tisztelői vettek részt és a klub dísztermében megterített asztaloknál mintegy háromszáz vendég foglalt helyet. Számos köszöntőbeszéd hangzott el, és a közönség sűrűn tört ki Móriczot és Surányit éltető zúgó tapsviharban. Végül asztalt bontottak és baráti körbe vonultak vissza, tovább folytatni a két illusztris szerző ünneplését. A fénykép ezt a szűk baráti kört örökíti meg. Kis esély van rá, hogy a költő ne mutatkozott volna be az egyik ünnepeltnek ebben a szűk körben. Móricznak lett volna oka arra, hogy felfigyeljen rá, illetve József Attilának is volt oka arra, hogy magára irányítsa Móricz figyelmét. A Nyugat egy hónappal korábban közölte Németh László ironikus és lekezelő hangvételű kritikáját⁹⁴ József Attila *Nincsen apám se anyám* című kötetéről. A vacsora másnapján pedig – 1930. január 10-én – jelenik meg A Tollban a Babits-pamflet,⁹⁵ amely a Nyugat élére újonnan kinevezett Móricz társszerkesztőjét támadja, s amelyben József Attila pozitív irodalmi példaként említi Móriczot. Viszont abból, hogy Móricz nem emlékezett erre a találkozásra, arra lehet következtetni, hogy nem sokat törődött az ifjú költővel, ami biztos nem esett jól neki. S ha az ember cikket fogalmaz a nagy íróról, óhatatlanul ez is eszébe jut.

93 [Szerző nélkül], *Surányi Miklós és Móricz Zsigmond ünneplése*, Budapesti Hirlap, 1930/7 (jan. 10.), 4.

94 NÉMETH László, *Nincsen anyám, se apám: József Attila versei*, Nyugat, 1929/22–23 (dec. 1.), 649–650.

95 JÓZSEF Attila, *Az Istenek halnak, az Ember él: Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*, A Toll, 1930/2 (jan. 10.), 10–22.